

Ann-Sofie Ohlander
professor em
Alnängsg 5
70362 Örebro
tel. 019-179707
mobil: 070-3978665
e-post: ann-sofie.ohlander.oru.se

**JÄMSTÄLLDHET OCH KÖNSNEUTRALITET?
EN GRANSKNING AV SKOLVERKETS INFORMATIONSPORTAL
UTBILDNING.SINFO.SE**

2010-12-13

Innehåll

JÄMSTÄLLDHET OCH KÖNSNEUTRALITET? EN GRANSKNING AV IT-PORTALEN UTBILDNING.SE	3
Uppdraget	3
Granskningens uppläggning	3
IT-portalen Utbildningsinfo.se. Bakgrund, tillkomst och huvudprinciper	4
<i>Individperspektiv, heltäckande, neutral, transparent</i>	4
Utbildningsinfo: Konstruktion och användare	6
<i>Studie- och yrkesvägledare</i>	8
<i>Fotografier, tecknade illustrationer, videos</i>	8
<i>Användning och användare</i>	9
Jämställdhet i skolan. Bestämmelser och målsättningar	9
<i>Läroplan för den obligatoriska skolan</i>	10
<i>Regeringsuppdraget år 2008</i>	10
Jämställdheten i skolan enligt regeringsuppdraget och skolverket	11
Neutral - och könsneutral	12
Är portalen Utbildningsinfo könsneutral?	17
<i>Personexempel</i>	18
<i>"Så valde vi"</i>	18
<i>"Välj & planera"</i>	19
<i>"Våga välja otraditionellt"</i>	20
<i>"Vad tycker arbetsgivarna?"</i>	22
Länkar från Utbildningsinfo. Sök skola och utbildning	23
<i>Grundskolor</i>	23
<i>Gymnasieskolor</i>	23
<i>Utbildningar för vuxna</i>	24
Utbildningsinfo: Sidan för studie och yrkesvägledare	26
Könsneutral och jämställd? Diskussion och slutsatser	28
Kort sammanfattning	30

JÄMSTÄLLDHET OCH KÖNSNEUTRALITET? EN GRANSKNING AV IT-PORTALEN UTBILDNING.SE

Uppdraget

Skolverket har givit mig i uppdrag att granska verkets IT-portal "Utbildningsinfo.se" ur ett jämställdhetsperspektiv. Uppdraget är en del av ett särskilt regeringsuppdrag att genomföra jämställdhetsinsatser i skolan som år 2008 gavs till dåvarande Myndigheten för skolutveckling.¹ Jämställdhetsuppdraget skall vara slutfört i och med år 2010.² Utvärderingen av IT-portalen fanns inte med i det särskilda jämställdhetsuppdraget, men regleringsbrevet för skolverket år 2008 innehåller ett tillägg om denna. Det heter där, att skolverket "ska utvärdera IT-portalen Utbildningsinfo.se utifrån ett jämställdhetsperspektiv i syfte att kvalitetssäkra ett könsneutralt vägledningsverktyg".³

Granskningens uppläggning

I min granskning kommer jag först att redogöra för tillkomsten av IT-portalen Utbildningsinfo.se, och för principerna och målsättningarna bakom den. Därefter kommer jag att översiktligt beskriva portalen. Efter detta tar jag upp innehållet i både det särskilda jämställdhetsuppdraget från 2008 och de allmänna bestämmelser och målsättningar som gäller för jämställdhetsarbetet i skolan. Jag kommer också att beröra den beskrivning och problematisering av jämställdheten i skolan, som redovisas i de olika bakgrundsdocumenten till uppdraget. I samband med detta söker jag också göra en analys av begreppen "neutral" och "könsneutral", som spelar en roll både i utformningen av portalen och i regeringens målformulering för granskningen. Med utgångspunkt i de frågeställningar dessa redovisningar ger upphov till kommer jag därefter att granska portalen. Jag tar dels upp portalens faktiska utseende och de

¹ Myndigheten för skolutveckling fördes senare år 2008 samman med Skolverket.

² Utbildningsdepartementet. 2008-06-27, U2006/9049/S.

³ Citerat från Regleringsbrev för budgetåret 2010 avseende Statens skolverk 2010-10-07. U2010/5858/S, s. 11.

föreställningar om kön i skola och yrkesliv som där återspeglas. Dels kommer jag att diskutera huruvida portalen kan sägas vara ”neutral” respektive ”könsneutral”. Slutligen kommer jag att visa på de konsekvenser ur jämställdhetssynpunkt, som den aktuella tillämpningen på portalen av dessa begrepp kan ge upphov till.

IT-portalen Utbildningsinfo.se. Bakgrund, tillkomst och huvudprinciper

Skolverket fick år 2004 i uppdrag av regeringen att ”utveckla en IT-baserad portal för information och vägledning”⁴. Portalen skulle föreligga färdig i april 2006. På adressen www.utbildningsinfo.se redovisas under rubriken ”Projektet” portalens historia. Där finns också ett avsnitt som under rubriken ”Bakomliggande tankar”, presenterar några huvudprinciper som har tillämpats vid skapandet av portalen.⁵ Nedanstående beskrivning av Utbildningsinfo:s tillkomst och motiv och riktlinjer bakom portalen baserar sig dessutom på upplysningar lämnade vid sammanträffanden på skolverket med tre undervisningsråd som vid olika tillfällen arbetat med portalen. Arbetet med portalen genomfördes i samarbete med företrädare för dåvarande myndigheten för skolutveckling, en grupp verksamma yrkesvägledare och andra experter, lärare vid lärarhögskolan i Stockholm och IT-experter. Elever i gymnasiet medverkade dels i intervjuer, dels också med att ta fram filmer och bildmaterial.⁶

Individperspektiv, heltäckande, neutral, transparent

På portalen redovisas alltså förutom arbetet med och organisationen bakom dess tillkomst några huvudprinciper bakom den. Tjänsten skulle utvecklas med ett *individperspektiv*. Portalens uppläggning ”skall stödja att val av yrke och studier är en *process*”. Vidare anges att ”Webbplatsen är *heltäckande, neutral och transparent* och möter en bred målgrupp med *respekt*”.⁷ (Kursiveringarna är mina).

Dessa principer skall alltså återspeglas i konstruktionen av Utbildningsinfo. De är därmed väsentliga för min granskning och jag kommer att gå in litet närmare på dem. Begreppet ”heltäckande” innebär att portalen skall omfatta ”all slags offentlig utbildning som är möjlig att kvalitetssäkra”. Man skall utgå från den enskilda individen, den som söker utbildningar; hans eller hennes intressen skall stå i fokus och styra processen. Individperspektivet verkar på det sättet nära sammanhånga med hur man ser på begreppet neutral. Sidan kan betecknas som

⁴ Citerat från ”Projektet Utbildningsinfo 2004-2005. Uppdraget”.

⁵ www.utbildningsinfo.se/sb/d/133/a/246.

⁶ www.utbildningsinfo.se/sb/d/133/a/246.

⁷ Ibidem.

neutral i den bemärkelsen att den inte skall företräda eller återspegla ett intresse utanför den informationssökande, till exempel utbildningsanstalter eller andra sårntressen. Inte heller skall den företräda familj, lärare eller andra intressenter.⁸

I ett nyhetsbrev om Utbildningsinfo på skolverkets hemsida utvecklas innebörden i individperspektivet och synen på neutralitet. Där poängteras att det idag ställs höga krav på att individen skall göra ett aktivt val – utbildningarna är många. ”För att som niondeklassare inte låta sig svepas med av reklamen är det viktigt att ha kunskap om den utbildning man är intresserad av”.⁹ Intervjuade elever säger sig vilja ha ”rena rama fakta”, inte påverkan. Implicit i inriktningen på den enskilda individens möjlighet att bestämma utan yttre påverkan ligger också begreppet ”respekt”.

Huruvida avsikten var att portalen skulle vara ”neutral” också ur jämställdhetssynpunkt nämns inte i informationen om dess bakgrund. Enligt en av medarbetarna på Skolverket var avsikten att den inte skulle vara vinklad utifrån en traditionell uppfattning om vilka utbildningar och yrken som passar ”killar” respektive ”tjejer”. En annan medarbetare anger att IT-portalens förmodligen indirekt främjar både ett mångfalds- och jämställdhetsperspektiv. Målet är att ”vidga individens intresse så mycket det går inom området”. Man utgår från individens handlingshorisont och konkreta önskemål. Men man har konstruerat portalen så, att när användaren söker en speciell utbildning eller har ett speciellt intresse låter man i stort sett alla tänkbara områden, som kan ha en anknytning till den ursprungliga frågan komma upp. Söker någon till exempel på ”media” kommer alla sammanhang där ”media” aktualiseras upp. Användaren får alltså inte bara information om humanistiska och samhällsvetenskapliga medieutbildningar utan också om utbildningar inom naturvetenskap och teknik där ”media” finns med.

Begreppet ”transparent” hänför sig till portalens konstruktion och användbarhet: ”Man skall kunna veta var man är, skall lätt kunna återvända till hemsidan, skall kunna hitta tillbaka, inte hamna i en återvändsgränd.” Det betonas att ”transparent” också är lika med tydlig. Informationen skall inte kunna missförstås. Man har lagt ned och lägger ned möda på att språket inom portalen skall vara klart och enkelt. Man söker undvika specialiserad fackterminologi, som kan sakna innebörd för dem som söker information på sidan.

⁸ Denna uppläggnings bör, inom parentes sagt, också innebära att portalen inte heller skall företräda samhällets intresse av och efterfrågan på utbildningar och kompetens.

⁹ Skolverket. Nyhetsbrev: Gymnasieinformation på 15 språk.
www.skolverket.se/sb/d/1707/a/17933. Sidan har datum 2009-11-10.

Utbildningsinfo: Konstruktion och användare

”Här hittar du utbildningar inom högskola, folkhögskola och yrkeshögskola i en och samma söktjänst!” upplyser portalen Utbildningsinfo:s startsida. ”Välj skola och utbildning” är nästa rubrik med tillägget, att man kan söka bland över 50 000 skolor, kurser och program i hela Sverige. Via en list på startsidan kan man klicka sig vidare till tre olika utbildningsnivåer: grundskolan, gymnasieskolan och utbildning för vuxna. Man kan också ta sig fram i Utbildningsinfo genom att från startsidan gå till en webbkarta. Startsidan och ytterligare information finns också översatt till engelska. Det går för den som så vill att höra informationen på sidorna. Den finns också intalad på engelska, danska och norska; dock inte på finska eller isländska.

För varje utbildningsnivå kommer man vidare till en särskild startsida. Från dem kan man sedan klicka sig vidare till just den skola eller skolform man vill ha information om. Sidorna uppdateras varje dag. För grundskola, särskola, specialskola och sameskola hämtas informationen från skolverkets databas kursinfo, där grundinformationen kommer från SCB. Samma källa används för studievägar inom gymnasieskolan och gymnasiesärskolan. Skolorna kan också själva lägga in upplysningar, profiler och sökord. Information hämtas också bland annat från Folkhögskolornas informationstjänst och från myndigheten för yrkeshögskolan. Information om universitet och högskolor hämtas från högskoleverkets informationsportal ”studera.nu”. För vissa områden, som kommunal vuxenutbildning och påbyggnadsutbildningar finns fortfarande brister i informationen.¹⁰ Det kan också vara problem med att få in ytterligare information och information, som gör det möjligt att jämföra olika utbildningar och utbildningsanstalter. Sådana upplysningar måste inhämtas separat och punkt för punkt, vilket gör arbetet tidsödande.

Det finns också sökvägar från de särskilda startsidorna för varje utbildningsnivå. De centrala är naturligtvis: ”Sök skola” för grundskolan, ”Sök gymnasieutbildning” för gymnasieskolan och ”Sök utbildning” under ”Utbildning för vuxna”. Det finns också flera ytterligare sökvägar. För grundskolan kan användaren gå vidare under rubrikerna ”Fakta och statistik”, ”Inflytande delaktighet och ansvar” och ”Det svenska utbildningssystemet”. För gymnasieskolan finns sökmöjligheter till gymnasieskolans program, lärlings- och spetsutbildningar, ”plugga utomlands”, antagningsregler och intagningspoäng. Det finns också personexempel under ”Så valde vi” och intervjuer med arbetsgivare. För vuxenutbildningar kan man söka sig vidare för att få information om antagningsregler, distansutbildningar, lärlingsutbildningar och utlandsstudier. För denna kategori finns också praktiska upplysningar om

¹⁰ ”Källor till utbildningsinformationen.” <https://www.utbildningsinfo.se/sb/d/133/a/909>

ekonomi, bostad, och hälsovård. ”Inflytande” och ”Studieteknik” är andra rubriker.

Varje startside för de särskilda utbildningsnivåerna innehåller också notiser från vilka man kan sig vidare. Man får till exempel veta hur man kan jämföra skolor, få kunskap om de nya gymnasieprogrammen, få veta att betyg i språk kan gälla högre än andra betyg vid antagning till högskolan och få upplysningar om svenskundervisning för invandrare. Här finns också länkar till personexempel under rubrikerna ”Så valde vi” och ”Våga välja otraditionellt”. Såväl Utbildningsinfo:s startside som de särskilda startsidorna för de olika utbildningsnivåerna har också i marginalen under rubriken ”Senaste nytt” länkar till tidningsartiklar och notiser. Där finns också möjlighet att gå in i ett ”Nyhetsarkiv” och söka äldre nyhetsmaterial.

Det finns också på startsidorna rubriker som ”Checklista inför ditt gymnasieval” och ”Svårt att bestämma dig?” ”Checklista” finns på femton språk förutom svenska. Den är en kort vägledning/rådgivning som är avsedd att hjälpa den som skall välja studieväg. Den börjar med rubriken ”Du själv” och går sedan via utbildningens innehåll, behörighet till studier, arbete, egna val och språk till uppmaningen ”Gå klart!” Rubriken ”Svårt att bestämma dig?” leder under tre färgstaplar med ledorden ”Här är jag”, ”Hit vill jag” och ”Hur gör jag?” till övningen ”Välj & planera”. I den skall användaren få hjälp att just välja skola och utbildning. Övningen är i princip upplagd på samma sätt som checklistan, men betydligt mera omfattande. Den beskrivs som ”ett stöd som du använder för att få en klarare uppfattning om dig själv och vad du vill uppnå”. – ”Målet är att du ska skaffa dig en tydligare bild av vad som påverkar ditt studieval och ditt sätt att nå framtida mål”. I varje del av övningen finns personexempel.

I ”Välj & planera” skall användaren dels med utgångspunkt i egna förutsättningar och önskningar kunna leta sig fram bland tänkbara utbildningar och yrkesmöjligheter för att komma fram till ett eget val. Dels finns också ett test, utarbetat med inspiration från en amerikansk psykolog.¹¹ Testet syftar till att få användaren att lära känna sig själv och sina egenskaper. ”Välj & planera” är för närvarande under omarbetning och skall förkortas.

Varje besökare på Utbildningsinfo kan från startsidorna gå till ”Min mapp” och logga in där med hjälp av e-postadress och lösenord. I denna egna mapp har man möjligheter att lägga in och bearbeta information man själv har användning för, till exempel också den ovannämnda övningen. Från början var Utbildningsinfo

¹¹ Bakgrunden presenteras i en i samband med portalen Utbildningsinfo:s tillkomst gjord rapport: Hirasawa, Karin & Brag-Yhland, Ulla ”Utredningsuppdrag inom projektet Ubildningsinfo.se, Skolverket. Utvecklandet av ett webbaserat valstöd. Slutrapport”, Lärarhögskolan i Stockholm 2005

också tänkt att vara fungera interaktivt, men enligt uppgift gjorde ekonomiska begränsningar detta omöjligt.

Studie- och yrkesvägledare

Förutom för dem som söker utbildning är portalen Utbildningsinfo avsedd som ett komplement till, men inte en ersättning för studie- och yrkesvägledarnas arbete.¹² För vägledare finns en särskild hemsida på portalen. ”Vägledarnas egen mötesplats på Utbildningsinfo.se ska vara ett stöd i arbetet och bygger till stor del på medlemmarnas egen medverkan”, heter det på startsidan för vägledarna.

Till skillnad från sidorna för dem som söker utbildning finns här alltså en viss interaktivitet i och med att kontakter mellan användarna uppmuntras. Användarna kan också under rubrikerna ”Kalendarium”, ”Metodbank” och ”Bibliografi” dela med sig och ta del av information om aktiviteter, metodutveckling och litteratur inom sitt område. Användarna kan ge information om sig själva under ”Mina uppgifter” och kan via ”Medlemssidor” söka kolleger efter till exempel kompetensprofil, verksamhetsområde eller geografiska platser. Här finns också en sida för ”Fakta”, som bland annat ger information om lagar och regler; här finns också statistik. Under ”Internationella utblickar” finns bland annat information om framför allt andra EU-länder och om internationella projekt och stipendier. Här finns också en svensk-engelsk ordlista inom utbildningsområdet. På startsidan finns också en ”Månadens fråga”. För november lyder den: ”Vad är viktigt för dig på Vägledardelen?” Bland dem som svarat visar sig ”Nyheter” vara populärast, följt av ”Materialbank”.

Fotografier, tecknade illustrationer, videos

På Utbildningsinfo finns illustrationer i form av dels fotografier, dels teckningar och översiktskartor, till exempel över det svenska utbildningssystemet. Huvuddelen av bilderna föreställer elever. Det finns också bilder på unga personer i arbetslivet. På portalen finns också länkar till videos med intervjuer, liksom animerade presentationer. Bilderna, som har en allmänt positiv karaktär, beledsagar ofta texten utan att ha en direkt koppling till innehållet på sidan. De är i allmänhet inte försedda med upplysande texter. För man datorns pekare till bilderna får man dock upplysningar som: ”Tjej och kille som skrattar”, ”Glada Grundskoleelever”, ”Tjej som funderar över utbildning”, ”Bild på glad kille”, ”Person som sitter på gräsmatta och läser” etc. På portalens studie- och yrkesvägledardel finns däremot också bilder på personer med angivande av namn, till exempel de båda ansvariga för Utbildningsinfo: ”Vi som jobbar med Utbildningsinfo. Carolina Lindqvist och Lisa Tönus”.

¹² Hirasawa, Karin & Brag-Yhland, Ulla ”Utredningsuppdrag inom projektet Utbildningsinfo.se, Skolverket. Utvecklandet av ett webbaserat valstöd. Slutrapport”, Lärarhögskolan i Stockholm 2005. s. 31: ”Vi tror att webbaserat valstöd kan vara ett komplement till vägledningssamtalet men aldrig ersätta det.”

Användning och användare

Ekonomiska begränsningar gjorde enligt uppgift en aktiv, utåtriktad marknadsföring av Utbildningsinfo svår. Det har därför dröjt innan portalen har blivit känd och fått ett större antal användare. Man arbetar med annonser och har också en viss närvaro vid utbildningsmässor. Sidan för studie- och yrkesvägledare presenteras av Skolverket på konferenser för vägledare.

Portalen har 20-30000 användare om året. Inför gymnasievalet uppstår alltid en topp. Fler flickor/kvinnor än pojkar/män använder sidan. Detta kan i och för sig bero på att fler flickor/kvinnor än pojkar/män söker utbildning. Sidan har fått "höga betyg av kvinnor 55 +, förmodligen de flesta yrkesvägledare".

Kommentarer och protester gäller huvudsakligen att sidans information kunde vara mer utförlig. Man vill ha större jämförbarhet. Detta kompliceras av svårigheterna att få in materialet och av den stora variationen på området.

Intervjuer med elever gjordes, som nämnts, i samband med att portalen utformades. I dessa sökte man få en geografisk spridning över hela landet. Både utbildningsbehov och den information man söker kan variera mellan olika landsdelar och mellan landsbygd och stad. År 2008 lät man också elever i fokusgrupper granska och diskutera Utbildningsinfo. I detta sammanhang tillfrågades enbart elever från Stockholmsområdet.¹³ Bland resultaten från dessa fokusgruppers arbete märks särskilt en önskan om att få information om intagningspoäng för olika utbildningar. Bedömningen av portalen var positiv; däremot visste ingen av deltagarna i fokusgrupperna i förväg om att den fanns.

För att råda bot på svårigheterna att få fram ett jämförbart material arbetar den så kallade *Emilgruppen* inom Swedish Standard Institute (SIS) för närvarande med att skapa en standard för utbildningsinformation från grundskolan och uppåt. Emilgruppen, som består av representanter för myndigheter på utbildningsområdet har nu blivit formaliserad inom SIS.

Jämställdhet i skolan. Bestämmelser och målsättningar

För en granskning ur jämställdhetssynpunkt av skolverkets informationsportal Utbildningsinfo.se, är förutom jämställdhets- och diskrimineringslagen också särskilda preciseringar för skolan relevanta. Sådana finns dels i skollagen, dels finns också bestämmelser som berör jämställdhet i läroplaner och kursplaner. I skollagens inledande bestämmelser för skolväsendet heter det under rubriken Utformningen av utbildningen 5 §:

”Utbildningen ska utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar och de mänskliga rättigheterna som människolivets okränkbarhet,

¹³ Utbildningsinfo.se ”Fokusgrupper. Dokumentation och slutsatser 23 oktober 2008”. Otryckt rapport. Skolverket.

individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet samt solidaritet mellan människor”.¹⁴

Under rubriken Lika tillgång till utbildning 8 § nämns också kön och könsöverskridande identitet i samband med preciseringar med utgångspunkt från diskrimineringslagen:

”I diskrimineringslagen finns bestämmelser som har till ändamål att motverka diskriminering och på andra sätt främja lika rättigheter och möjligheter inom utbildningsområdet, oavsett kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder, sexuell läggning eller ålder.”

Läroplan för den obligatoriska skolan

I Läroplanen för den obligatoriska skolan utvecklas målen för jämställdhetsarbetet ytterligare:

”Skolan skall aktivt och medvetet främja kvinnors och mäns lika rätt och möjligheter. Det sätt på vilket flickor och pojkar bemöts och bedöms i skolan och de krav och förväntningar som ställs på dem bidrar till att forma deras uppfattningar om vad som är kvinnligt och manligt. Skolan har ett ansvar för att motverka traditionella könsmonster. Den skall ge utrymme för eleverna att pröva och utveckla förmåga och intressen oberoende av könstillhörighet”.¹⁵

Regeringsuppdraget år 2008

I det särskilda jämställdhetsuppdraget till skolverket år 2008 ger regeringen dels utgångspunkter för jämställdhetsarbetet i skolan, dels också en sammanfattande bild av de problem man ser i skolan i fråga om jämställdheten. Utgångspunkten är

”att alla elever ska få pröva och utveckla sina förmågor och intressen utan att hindras av stereotypa könsroller. Jämställdhetsarbetet måste starta tidigt. Den självklara utgångspunkten för arbetet med jämställdhet är att alla kvinnor och män är lika mycket värda. I en jämställd skola är studie- och yrkesvalen individuella och inte könsbundna.”¹⁶

Det heter vidare, att regeringen ser ett förtydligande av kunskapsuppdraget som en av de viktigaste uppgifterna för att främja jämställdheten i skolan. Barnets rättigheter enligt FN:s barnkonvention skall präglade uppdraget liksom jämställdhet:

”innefattande konventionen om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor. Varje skola ska bedriva ett långsiktigt och målmedvetet arbete för att främja jämställdheten.”¹⁷

¹⁴ SFS 2010:800. Skollag.

¹⁵ Citerat från Skolverkets sida: ”Hur styrs jämställdhetsarbetet?”
www.skolverket.se/sb/d/2690a/12558.

¹⁶ Utbildningsdepartementet 2008-06-27. U2006/9049/S, s. 3.

¹⁷ Ibid.

Grunden i regeringens jämställdhetsuppdrag sammanfattas på skolverkets hemsida som

”att främja jämställdhet utifrån olika ingångar och olika perspektiv – alltifrån att motverka könstraditionella yrkesval till att ge ökad kompetens till skolpersonal i frågor om sexualitet och samlevnad, erbjuda skollära utbildning kring hedersrelaterat våld och stödja elevhälsans arbete för att främja barns psykiska hälsa”.¹⁸

Jämställdheten i skolan enligt regeringsuppdraget och skolverket

Hur förhåller det sig då med jämställdheten i de skolor och utbildningsanstalter, där elever och vägledare skall ha glädje av portalen Utbildningsinfo.se som ett ”könsneutralt verktyg”? Hur påverkar den elevernas attityder och de val de gör? Regeringen ger i sitt uppdrag till skolverket 2008 en tydlig och relativt ingående redogörelse för hur det förhåller sig med jämställdheten i skola och utbildning i Sverige. Regeringens bild och bedömningar är naturligtvis särskilt relevanta här, eftersom det är från dem målsättningen att kvalitetssäkra Utbildningsinfo som ett könsneutralt verktyg utgår och skall förverkligas

Det påpekas i uppdraget, att kvinnorna idag är i majoritet bland studenterna på universitet och på arbetsmarknad. Detta har dock inte medfört en tryggare plats för kvinnorna på arbetsmarknaden. Psykisk ohälsa hos flickor och unga kvinnor uppges också ha ökat.¹⁹

Lika villkor gäller inte för flickor och pojkar i skolan. Tvärtom bidrar skolan enligt regeringens bedömning till att ”förstärka traditionella mönster och uppfattningar om vad som är manligt respektive kvinnligt”. Pojkarna får mätt i tid betydligt mer uppmärksamhet än flickorna i skolan. Samtidigt uppvisar de klart sämre resultat. Toleransnivån mot ”stök och oordning” anges vara högre när det gäller pojkar än när det rör sig om flickor. Detta går, menar man, ut över flickorna som fostras till ”passivitet och ordningsamhet”. Undersökningar har visat att flickor känner sig mer utsatta än pojkar för i stort sett alla former av kränkningar i skolan.²⁰

De bättre studieresultaten för flickor och unga kvinnor återkommer på flera ställen i texten. Problemen med pojkars sämre resultat finns inte bara i Sverige, utan i hela OECD-området. Kvinnor i Sverige anges samtidigt vara ”överutbildade” för sina arbeten och ha svårare än män att komma in på arbetsmarknaden. Villkor och förutsättningar för flickor och pojkar, unga

¹⁸ ”Hur styrs jämställdhetsarbetet?” www.skolverket.se/sb/d/2690/a/12558

¹⁹ Utbildningsdepartementet 2008-06-27. U2006/9049/S, s. 4.

²⁰ Ibid.

kvinnor och män anges vara olika från förskolan och upp till och med gymnasieskolan.²¹

Stora skillnader mellan flickor och pojkar finns också när det gäller studie- och yrkesval. Dessa sker enligt traditionella könsmonster. ”Könsbrytare” som alltså väljer ”otraditionellt” avbryter enligt uppföljningar sina studier oftare än andra. Man hänvisar till att jämställdhetsinsatser gjorts för att fler flickor och kvinnor skall välja tekniska och naturvetenskapliga inriktningar. Motsvarande ansträngningar när det gäller pojkar bör öka från gymnasienivå och uppåt. Formuleringen tyder på att sådana ansträngningar inte gjorts tidigare, i varje fall inte i någon större omfattning. Tillgång till en modern och jämställd studie- och yrkesvägledning bedöms vara av stor betydelse.²²

Den redovisning och de uppfattningar som regeringen ger uttryck för i det särskilda jämställdhetsuppdraget stämmer väl med den forskning som finns om skola och högre utbildning.²³ Bilden är negativ för båda könen. Som paradoxal framstår omständigheten att pojkar får mer uppmärksamhet än flickor, men samtidigt presterar sämre. Skolan uppges inte bara brista i jämställdhet; den sägs också medföra konservering och förstärkning av traditionella könsmonster. Avbrott i studier och avhopp från valda yrken uppges vara större bland dem som bryter med traditionella mönster i utbildnings- och yrkesval. Regeringen ser uppenbarligen i kvalitetssäkringen av ett könsneutralt vägledningsverktyg ett medel som skall bidra till att bryta dessa negativa förhållanden. Vilka konsekvenser får dessa fakta och synsätt när de ställs i relation till begreppet könsneutralt vägledningsverktyg? Påverkar ett sådant vägledningsverktyg jämställdheten? Hur skall det i så fall se ut för att åstadkomma förändringar och förbättringar när det gäller jämställdheten i skolan och andra utbildningsformer?

Neutral - och könsneutral

I uppdragets målformulering spelar begreppet ”könsneutral” en central roll. Att portalen Utbildningsinfo skall vara individinriktad och ”neutral” i förhållande

²¹ Ibid, s 5.

²² Ibid.

²³ Delegationen för jämställdhet i skolan (DEJA) har givit ut flera forskningsöversikter om jämställdhet i skolan. Se till exempel Andersson, Kjerstin (2010). *Barns perspektiv på jämställdhet i skola. En kunskapsöversikt*. Stockholm: Fritze. SOU 2010:66. Tillgänglig på Internet: <http://www.regeringen.se/sb/d/108/a/153094> . Andersson påpekar att det är relativt sällsynt med undersökningar om hur barn uppfattar jämställdhet.

Carlberg, Mia & Bondestam, Fredrik (2010). *Svensk forskning om jämställdhet och skola: en bibliografi*. Stockholm: Fritze. SOU 2010:36. Tillgänglig på Internet: <http://www.regeringen.se/sb/d/12492/a/146454>

till en rad olika aspekter var, som nämnts ovan en målsättning när den skapades. Det kan därför vara på sin plats att något diskutera begreppet ”neutral” i förhållande till begreppet ”könsneutral”.

Begreppet neutral har enligt Nationalencyklopedins ordbok betydelsen ”som inte tar ställning för någondera parten i en valsituation, konflikt e.d.”. Som synonymer anges begreppen ”objektiv” och ”opartisk”. ”Yrkesvägledningen skall vara neutral och objektiv” är ett av de exempel på ordets användning som anges i ordboken.²⁴ Innebörden i detta ordbokens exempel stämmer väl överens med användningen av ”neutral” i huvudprinciperna bakom tillkomsten av Utbildningsinfo. Tjänsten skall inte stå för eller tjäna intressen utanför och utöver den informationssökandes egna. Individperspektivet innebär att neutraliteten gäller allt utom användaren själv.

Är Utbildningsinfo också i sin nuvarande form ”ett könsneutralt vägledningsverktyg”? En av medarbetarna på Skolverket menar att införstådd i principen att sidan skulle vara neutral, var också en avsikt att den inte skulle ange vissa utbildningar och yrken som särskilt lämpliga eller typiska för flickor/kvinnor eller pojkar/män.

Vilken är då den vedertagna innebörden i begreppet könsneutralitet? I motsats till begreppet ”neutral” finns ingen officiellt sanktionerad betydelse eller definition av ordet i gängse ordböcker. Sådana finns inte heller hos SAOB:s redaktion eller hos Svenska språkrådet.²⁵ Båda har dock lämnat exempel på användning av ordet. Nätuppslagsverket Wikipedia, som dock på grund av sitt sätt att samla information inte kan ses som fullt tillförlitligt ger följande definition (2010-11-10): ”**Könsneutral** används när ord och företeelser inte förutsätts gälla ett särskilt kön. Exempelvis talar man om ”könsneutralt språk” och ”könsneutral äktenskapslagstiftning”. Vanligen används ordet könsneutral om sådant som en gång varit könsbestämt, men sedan omformats till en variant som inte förutsätter ett visst kön.”²⁶

Kraven på könsneutralt språk uppkom på 1960- och 1970-talen. Språket skulle inkludera både kvinnor och män och använda ord som inte alls anger kön. I SAOB:s exempelsamling förekommer ordet könsneutral första gången i en tidningsnotis från år 1965: ”I större delen av betänkandet har FRK uttryckt sig på ett formellt könsneutralt sätt – i de fall där bestämmelsernas reella innehåll är starkt könsdiskriminerande”.²⁷ Flera av de exempel som lämnats från SAOB

²⁴ Bra Böckers ordbok, utgiven i samarbete med Nationalencyklopedin och Lexikon 2000, II.

²⁵ Upplysningar i e-postkorrespondens med SAOB 2010-10-29 (Marianne Gellwar) och Svenska Språkrådet 2010-11-03 (Ann Blücker).

²⁶ Wikipedia 2010-11-10.

²⁷ Notis under rubriken ”Makars gäld”. DN 1965.

gäller ”könsneutral” uttagning till värnplikt. I ett exempel heter det att ”Änglar är antingen könsneutrala eller också i första hand könsneutrala väsen”. I ett annat handlar det om ”könsneutral försörjarpension”; ett krav i en riksdagsmotion om att inte bara änkor utan också änklingar skulle ha rätt till sådan pension.²⁸ De anförda exemplen är samtliga från en ganska lång tid tillbaka, men speglar olika typer av förståelse och användning av begreppet könsneutral.

En sökning på Internet resulterar i en lång rad nutida exempel på användningen av begreppet könsneutral. Frågan om könsneutral värnplikt och könsneutral mönstring återkommer. Det finns också inlägg om ”könsneutral uppfostran”. Ett idag dominerande tema är beslutet och debatten om könsneutrala äktenskap. Där kan termen könsneutral sägas vidgas till att omfatta neutralitet och opartiskhet ifråga om inte bara som biologiskt utan också ifråga om som socialt definierat kön.²⁹ Liksom i exemplen från längre tillbaka i tiden ges begreppet ”könsneutral” olika innebörder beroende på i vilket sammanhang de används.

I *Språkriktighetsboken* finns ett kapitel med rubriken ”Könsneutralt pronomen – *han, hon, hen* eller *den*” och där står: ”I skriftspråket har *han* av tradition även använts som allmänt könsneutralt pronomen i sammanhang, där personer av båda könen samtidigt avsetts eller den åsyftade personens kön varit obekant eller irrelevant”.³⁰

I strävan efter att åstadkomma ett könsneutralt språk hänvisas ofta till finskan, som inte anger könstillhörighet i sina personliga pronomina. ”Hän” på finska används för att beteckna en människa, en han eller hon, oavsett kön. Nu försöker man finna liknande ord i svenskan – till exempel ”hen”, som i rubriken ovan. I en TV-sänd föreläsning 2010 med rubriken ”Könsneutralt språk – bra eller dåligt?” anger språkforskaren Karin Milles, att ”hen” idag särskilt används dels av språkvetare, dels också av personer med homo-, bi- och transsexuell identitet.³¹ Milles ställer också frågan: Är det könsneutrala språket vägen till ett jämställt samhälle – eller irriterande förmynderi?”. Hon anför skäl för och emot, men tycks själv snarast under hänvisning till jämställdheten förorda ett könsneutralt språkbruk.

²⁸ Klipp som behandlar värnplikten: GHT 1969, nr 61, SvD 1977, Göteborgsposten 1981-02-09 och 1982-01-28, notis om änglar, Göteborgsposten 1982-01-28, notis om försörjarpension Göteborgsposten 1980-08-02.

²⁹ Sökning med sökmotorn Google 2010-11-10.

³⁰ Uppgiften lämnad av Blücker, Svenska Språkrådet.

³¹ Milles, Karin, 2010-07-10. SVT Kunskapskanalen UR Samtiden. Milles har också på uppdrag av Språkrådet utarbetat könsneutrala alternativ i svenska språket. Milles, Karin (2008). *Jämställt språk. En handbok i att skriva och tala jämställt*. 1. uppl. Stockholm: Norstedts akademiska förlag. Jfr också Grönblad, Fatima, ”HEN kan fylla språklig lucka. Transpersoner går i bräschen för en ny pronomenrevolution”. *Språktidningen* 2007:3.

Bettina Jobin har i en doktorsavhandling i tyska jämfört hur man i svenskan respektive tyskan handskats och handskas med kvinnor och män, femininum och maskulinum i språket. Allteftersom kvinnor vunnit allmänt inträde på arbetsmarknaden i Tyskland har man tillfört den sedan gammalt brukliga feminina genusändelsen ”-in” för att beteckna den kvinnliga motsvarigheten till en tidigare manlig (maskulint genus) yrkesbeteckning.³² Exempel från undervisningens värld är Schüler - Schülerin (manlig respektive kvinnlig elev), Lehrer - Lehrerin (manlig respektive kvinnlig lärare, jfr lärarinna), Student - Studentin, Professor - Professorin etc. Medborgaren, der Bürger, blir die Bürgerin.

Jobin jämför med att man i svenskan däremot alltmer går in för könsneutrala beteckningar. Då rör det sig i överväldigande grad om att manligt definierade yrkesbeteckningar och titlar används generiskt, det vill säga får stå för både kvinnor och män. Det ofta, särskilt i lagtexter, generiskt använda pronomenet ”han” ersätts dock alltmera med antingen han/hon eller med omskrivningar. Därmed vill man i svenskan åstadkomma just könsneutralitet.

Men när Jobin granskar könsbestämda yrkesbeteckningar och titlar i två tidningar, en svensk och en tysk, visar det sig att denna strävan efter könsneutralitet i svenskan endast delvis slagit igenom. I den tyska tidningen var 94 procent av alla beteckningar för kvinnor könsbestämda. I den svenska var 36 procent av omnämningarna könsneutrala, vilket alltså innebär att 64 procent hade könsangivelser.³³ Man lade ofta till ”kvinnlig” framför den ursprungligen manligt identifierade yrkestiteln. Däremot specificerades sällan mannens kön – ett exempel på detta är väl dock ”manlig sjuksköterska”. Jobin menar, att ”så länge kön på få undantag när enbart specificeras på kvinnor kan de svenska personbeteckningarna inte sägas vara könsneutrala”. Vidare skriver hon att ”en bra början vore kanske att sluta betrakta svenskan som könsneutral”. Könsneutralt blir, menar Jobin, ett språk först när ”kön inte längre specificeras för någotdera könet, eller alltid för båda könen”.³⁴

Språkrådet rekommenderade 2004 att man använder ”en och samma benämning på yrkestitlar och andra personbeteckningar, alltså könsneutrala beteckningar”.

³² Jobin, Bettina, *Genus im Wandel: Studien zu Genus und Animatizität anhand von Personenbezeichnungen im heutigen Deutsch mit Kontrastierungen zum Schwedischen*, Almqvist & Wiksell International, Stockholm, 2004

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-56> . Jobin har också presenterat sin forskning i bland annat artikeln ”Svenskan är inte könsneutral“, *Språkvård* 2004:4.

³³ Jobin undersökte kultur- och sportsidor i Dagens Nyheter och Süddeutsche Zeitung januari 1996.

³⁴ Citaten från Jobin, ”Svenskan är inte könsneutral”, s. 25.

Man hänvisar till att det sedan länge är brukligt i Sverige att använda den från början maskulina könsbeteckningen på ett könsneutralt sätt. Ett typiskt exempel är användningen av ordet "lärare" för såväl kvinnor och män; förut användes ju ordet "lärarinna". När det gäller pronomen bör man enligt Språkrådet använda formuleringen "han eller hon". Man kan också använda pronomenet "den". Däremot menar man, att det inte är "någon god idé" att inför "hen" och liknande som könsneutralt pronomen.³⁵

Könsneutralitet förutsätts alltså i allmänhet vara ett positivt begrepp kopplat till rättvisa och opartiskhet. Men liksom i det första exemplet från år 1965 ställs idag frågan om begreppet kan komma att användas så att det i stället döljer brister i jämställdhet. På det viset skulle det till och med kunna bidra till att konservera dessa och inte - som det uppgivna syftet väl oftast är - förminska och avskaffa dem. Flera vetenskapliga undersökningar ger exempel på detta. I sammanfattningen till en D-uppsats i statsvetenskap från år 2007 hävdar Hanna Hedman: "Svensk jämställdhetspolitik är traditionellt sett utformad i könsneutrala termer. Detta innebär att målet med politiken är att arbeta för lika rättigheter och skyldigheter, alla ska kunna utvecklas utifrån egna förutsättningar oberoende av könstillhörighet. Den könsneutrala utgångspunkten kritiserar av de feminister som anser att mannen är norm i samhället, vilket gör att kvinnan uppfattas som den avvikande." Undersökningen är inriktad på en analys av en debatt om frågan om könskvotering i riksdagen. Hedmans slutsats blir: "I diskursen mot lagstadgad könskvotering försvaras den könsneutrala utformningen medan den, av majoriteten, kritiserar inom den andra diskursen. Den andra diskursen kan därför sägas vara mer förenlig med den feministiska kritiken än vad den första är."³⁶

"Könsneutral straffrätt klarar inte mäns våld mot kvinnor", är rubriken för en artikel i tidskriften Advokaten från 2007. I artikeln refereras en doktorsavhandling i straffrätt: Burman, Monica, *Straffrätt och mäns våld mot kvinnor. Om straffrättens förmåga att producera jämställdhet*.³⁷ Burman hävdar att trots att strafflagen dels är könsneutralt formulerad, dels också under senare tid förändrats till att alltmer inriktas mot jämställdhet då det gäller mäns våld mot kvinnor, sker ändå rättstillämpningen och tolkningen på ett sätt som är ett uttryck för en förtryckande kvinnosyn. Männens handlingar ursäktas med

³⁵ *Språkvård* 2004:4, s. 25.

³⁶ Hedman, Hanna, *Könsneutral jämställdhetspolitik? En analys av hur jämställdhet förstås i könskvoteringsdebatten*. D-uppsats i statsvetenskap 2007, Luleå Universitetsbibliotek, Luleå Tekniska Universitet. Jfr också Eriksson, Kristina (2004). "Det var inga problem" Föreställningar om kön i läkares tal om en könsneutral läkarutbildning. *Kropp och genus i medicinen*. S. 157-166, och Jobin, Bettina, 'Svenskan är inte könsneutral', *Språkvård.*, 2004 (40):4, s. 20-25.

³⁷ Iustus, Diss. Umeå: Umeå universitet, 2007, Uppsala, 2007.

känslomässig upprördhet, kvinnorna beskrivs som provocerande och inverkan från förhållanden som makt och beroende har svårt att vinna legitimitet.³⁸

Är portalen Utbildningsinfo könsneutral?

Utifrån begreppen neutral och könsneutral finns det frågor att ställa i en granskning av IT-portalens Utbildningsinfo: Är portalens språkbruk neutralt och könsneutralt i den bemärkelse definitionerna anger? Kan man alltså inte urskilja om det rör sig om flicka/kvinna eller pojke/man i texterna?

Om portalens språkbruk är könsneutralt, innebär det också att den fungerar på ett könsneutralt sätt, det vill säga att kön inte spelar någon roll också för den som använder den? Bidrar den därmed till att främja jämställdheten i skola och samhälle? Eller kan den till och med, som en del kritiska forskare sökt visa, i stället bidra till att vidmakthålla eller rentav förstärka rådande ojämlikhet mellan könen?

På Utbildningsinfo:s startsida finns inga substantiv, adjektiv eller pronomina som anger kön. Det innebär att vanliga ord som flicka, pojke, kvinna, man, kille, tjej, kvinnlig, manlig, han och hon lyser med sin frånvaro. Inte heller finns begrepp som jämställdhet eller genus nämnda. Inte heller nämns ordet kön eller sammansättningar med det. Detsamma gäller startsidorna för de särskilda utbildningsnivåerna. Det gäller också de interna länkar och underavdelningar man kan gå vidare till från startsidorna.³⁹

På bilderna finns som nämnts utan beledsagande text eller kommentar såväl flickor som pojkar med. Barnen och de unga vuxnas kön på bilderna går inte alltid att avgöra, om man nu vill försöka det. Uppenbart är att man strävar efter att i varje sammanhang ha bilder på båda könen med. Det tycks dock vara någon övervikt för flickor på bilderna.

En omfattande del av Utbildningsinfo är avdelningen ”Välj & planera”, som det finns länkar till från flera av portalens sidor. I introduktionerna och övningarna i denna finns det få ord som anger kön. I de olika momenten under delen ”Här är jag” skall användaren i elva övningar kunna ange egna intressen, egenskaper, färdigheter, värderingar etc. Till varje sådan övning ges ett flertal exempel att välja mellan. Få av dem har anknytning till kön. Ett exempel till övningen ”Värderingar” är ”Jämställdhet är viktigare än konkurrens”. Det framstår dock inte som klart, om man här avser jämställdhet mellan könen. I en schematiserad modell under titeln ”Påverkande faktorer när du ska ta beslut”, finns ett flertal alternativ, till exempel föräldrar, lärare, bästa kompis, partygänget. Där finns

³⁸ Refererat efter artikel i *Advokaten* nr 2, 2007, årgång 73.

³⁹ I själva granskningen av Utbildningsinfo gör jag inga källhänvisningar till särskilda sidor eller avdelningar..

också alternativen ”syster” och ”flickvän”, vilket antagligen betyder att den väljande i det här fallet är av manligt kön. ”Kanske kan min flickvän följa med till Australien och plugga där?” frågar sig den stiliserade huvudpersonen i mitten. I nästa övning ”Värderingar” finns under rubriken ”Yttre faktorer som styr dig” med dels ”Flickväns/pojkväns önskemål”, dels också ”kön”.

Illustrationerna i de olika momenten är övervägande opersonliga. Bilden på en kikare återkommer flera gånger som symbol för sökande. Detsamma gäller en eller flera resväskor som får illustrera ”innehållet i ditt bagage”. En gammaldags våg illustrerar valmöjligheter. Ett berg, tärningar, ett schackspel och en berg- och dalbana illustrerar rubriken ”Att utforska möjligheterna”. En stiliserad teckning av en människa (man?), typ ”gågubbe”, återkommer också på de olika sidorna. I vinjetten till avsnittet ”Hur gör jag”? ser man en man som går (bara byxben och skor). Med tanke på omfattningen och de många alternativen i övningarna under ”Välj & planera” är förekomsten av uppgifter som har med kön att göra sparsamma. Kön problematiseras inte på sidan. Användarna ges knappast någon möjlighet att reflektera över sin könstillhörighet/könsidentitet och huruvida den har någon betydelse i valet av utbildning och yrke.

Personexempel

Utbildningsinfo ger därmed så långt ett klart intryck av att man eftersträvar det som språkrådet och forskare definierar som könsneutralitet. Men det finns en typ av material som jag hittills inte diskuterat. Flera sidor på portalen innehåller, som tidigare nämnts, personexempel. Det innebär att man här så att säga oundvikligen har med flickor/kvinnor eller pojkar/män att göra. Jag skall här gå igenom dessa personexempel.

”Så valde vi”

Från startsidan för gymnasieskolan kan man från överskriften ”Så valde vi” gå vidare till presentationer av ”hur nio personer tänkte när de valde yrke och utbildning”. Ingressen talar om pressen att välja ”rätt” gymnasieskola.

Under rubriken ”Läslusten kan komma när man jobbat några år” berättar en golvläggare (man), att han hade tröttnat på att läsa redan i åttan, ville jobba med händerna och därför valde byggprogrammet men lika gärna hade kunnat tänka sig att bli elektriker. I ”Det ska både vara kul och nyttigt” säger en kvinna, att hon hade kunnat tänka sig att bli författare eller tolk, eller också studera naturvetenskap, till exempel biologi som hon menar är ”något mjukare än kemi”. Men ett specialarbete i gymnasiet gav henne möjlighet att i Lappland få vara med om att studera sedimenteringen i en sjö; detta avgjorde att hon ville bli geokemist. Under rubriken ”Irakresa blev vändpunkt” berättar en man, att han slutat en utbildning till civilingenjör, eftersom han ville ha kontakt med människor i sitt yrke. I samband med ett besök i hemlandet Irak började han

arbeta med hjälparbete inom Röda halvmånen. Vid återkomsten till Sverige sökte han in till den polisutbildning som han nu går.

”Ibland har man ett jättestarkt intresse - men är det något man kan livnära sig på?” heter det under rubriken ”Jag visste vad jag ville plugga”. Där handlar det första exemplet om en skoltrött flicka som vill arbeta med barn, helst i hjälparbete i Indien dit hon har anknytning. Via ett IV-program har hon kunnat läsa upp sin bristande grundskolekompetens och fått möjlighet att komma in på den utbildning hon önskar. Ett annat exempel är en kvinna med intresse för naturvetenskap, som får incitament att utbilda sig till civilingenjör. Ett tredje är en kvinna som studerar till pol mag utifrån ett engagemang i internationella hjälpfrågor. Hon ser att hon med utbildningen också kan få arbete som till exempel kommunal tjänsteman. Samtliga tre exempel är alltså kvinnor.

Under rubriken ”Jag visste vad jag ville jobba med?” ges exempel på ungdomar som valt att gå direkt ut i arbetslivet efter gymnasiet. En flicka valde att utbilda sig till konditor, en man gick barn- och fritidsprogrammet och arbetar som personlig assistent och en man arbetar inom detaljhandeln.

Samtliga personer i de nio exemplen berättar relativt utförligt om sig själva, sin utbildning och de yrken de valt. Ett par kan kanske sägas ha valt ”otraditionellt”, men kön problematiseras inte någonstans. Överväganden som gäller jämställdhet i utbildningar och yrken verkar inte heller någonstans ha aktualiserats för de personer det handlar om.

”Välj & planera”

Exempelsidorna leder här vidare till övningen ”Välj och planera”, som för övrigt har flera ingångar från de olika sidorna på Utbildningsinfo. En klar strävan efter könsneutralitet präglar som jag nämnt ovan ”Välj & planera”. Men här finns några personexempel, och dessa har ju med nödvändighet kön. I introduktionen till avsnittet ”Här är jag” finns fotografier på två kvinnor och en man. Den beledsagande texten talar om olika behov av trygghet och självständighet. Man kan genom att klicka på bilderna få veta vad var och en tänker om sina behov. Ingen av dem uttrycker något som har med deras kön att göra.

Till de olika övningarna i ”Välj & planera” hör två genomgående personexempel, ”Annika” och ”Karim”. Deras resonemang hör samman med de olika momenten i övningarna. Ett par uppgifter kan sägas vara ”köns specifika”. Annika har sin syster som den närmaste i sitt kontaktnät; övriga är en lärare och en arbetskamrat, kön inte angivet. Karims kontaktnät består av familjen, kompisarna, fotbollstränaren, bandet han brukar spela i och ”gubbarna som brukar komma till familjens affär”.

Annika vill utbilda sig till agronom, marinbiolog eller jägmästare. Där måste åtminstone jägmästare sägas vara ett traditionellt manligt yrke. Det gäller kanske också agronomyrket, men där dominerar ju kvinnor för närvarande på utbildningarna. Annika hänvisar här också till ”en tjej som jag pluggar med” och funderar därför på att bli biolog. Karim har också flera tänkbara yrkesval – jurist, läkare, kurator eller psykolog.

Exemplen Annika och Karim kan sägas innehålla ”traditionella” referenser till kontaktnät och intressen. Deras tänkbara yrkesval kan däremot sägas åtminstone delvis överskrida traditionella könsgränser. Jägmästare kan ses om typiskt manligt, medan kurator kan ses som mera typiskt kvinnligt. Ingen av dem hänvisar till eller reflekterar över kön i sina berättelser på Utbildningsinfo.

”Våga välja otraditionellt”

De interna länkarna inom portalen Utbildningsinfo för inte från notiserna på startsidorna till någon information som har med jämställdhet att göra. Men en av notiserna leder till en annan hemsida inom skolverket. Den har rubriken ”Våga välja otraditionellt” och finns på startsidan för gymnasieskolan. Notisen lyder:

”Här får du träffa fyra ungdomar som valt otraditionellt. Francisco började läsa en bilmekanikutbildning på gymnasiet - nu stormtrivs han med sitt jobb som barnskötare. Camille fastnade för billackering och Kajsa fascineras av ström och sitt jobb som elektriker. Lars jobbar som undersköterska och vill läsa vidare till sjuksköterska.”

Vad det ”otraditionella” i de fyra ungdomarnas val innebär preciseras inte, men beslutet att bli barnskötare i stället för bilmekaniker är lättförståeligt som övergång från kvinnligt till manligt könskodat arbete. Klickar man sig vidare på ”Läs mer” kommer man från Utbildningsinfo till hemsidan för det jämställdhetsprojekt skolverket driver på uppdrag av regeringen. Här återfinns rubriken om att ”Våga välja otraditionellt”. Här finns också en inledande text, som upplyser om, att gymnasievalen närmar sig. Man får veta att ”Än i dag väljer de flesta ungdomarna traditionellt, endast tre av 17 nationella program har en jämn könsfördelning”. I övrigt finns samma text som i notisen på Utbildningsinfo. På sidan finns fyra filmer, där de unga vuxna som nämns i notisen berättar om sina utbildnings- och yrkesval. Där finns också diskussionsfrågor till filmerna och en redovisning av erfarenheter från en skola som arbetat med filmerna.⁴⁰

I filmerna kommenterar de fyra ungdomarna delvis det ”otraditionella” i sina val. Barnskötaren Francisco hoppade efter två år av en bilmekanikerutbildning, som han fann ointressant. Han arbetade sedan två år som städledare och därefter som butikschef på 7-eleven. Båda jobben fick han lämna för att han drabbades

⁴⁰ ”Våga välja otraditionellt”. <http://www.skolverket.se/sb/d/3487/a/19075>

av allergi och astma. Barnskötarutbildningen valde han eftersom han hade småsyskon och små kusiner, ofta tog hand om dem och kände sig bekväm med det. Han kommenterar att yrket har inslag som kan uppfattas som feminina – som tonåring skulle han aldrig ha kunnat tänka sig att säga ”gullig”. Då var det ”cool” som gällde. - ”Kommer femton barn och kramar en blir man en mjukis”, säger han. Samtidigt tränar han på fritiden boxning med ungdomar, och han berättar att en förälder undrade om han inte var en typisk ”macho”. - ”Vet inte hur macho jag är; jag kallas för fröken halva dan”.

Camille arbetar som billackerare, och motiverar sitt val med att hon sedan barndomen varit van vid bilar och traktorer. Från början ville hon bli truckreparatör. Samtidigt har hon alltid tyckt om att måla och rita. Därför utbildade hon sig till billackerare och började också arbeta med motivlackering. I det är hon nu lärare på sin gamla skola och ger också kvällskurser. Hon säger, att det är ”litet tuffare när man är tjej i det här yrket” och betonar vikten av arbetskamrater med bra inställning.

Lars arbetar som undersköterska på ett äldreboende. Han har gått en treårig utbildning i omvårdnadsprogrammet med inriktning på räddnings- och ambulanssjukvård och vill fortsätta att utbilda sig till sjuksköterska med arbete inom just räddnings- och ambulanssjukvården. Det är ett yrkesval som nog kan ses som minst lika traditionellt ”manligt” som ”kvinnt”. Filminslagen från hans arbete som undersköterska inom äldreboenden och de inkännande kommentarer han gör till dem kan nog däremot sägas i varje fall modifiera en mera traditionellt manlig könskodning.

Kajsa arbetar som elektriker – ”ström är jättespännande” - och har en utbildning med inriktning mot elteknik och elinstallation. Hon beskriver sin utbildning och man får se inslag från hennes arbete. Hennes framtidsplaner är att fortsätta att utbilda sig till civilingenjör. Hon kommenterar inte att hennes yrke kan ses som ”otraditionellt”. Den enda indikationen på detta i filmen är ett morgonmöte på firman där hon är anställd och där hon verkar vara enda kvinna.

Personpresentationerna i ”Våga välja otraditionellt” på jämställdhetsprojektets portal skiljer sig därmed från den strikta ”könsneutralitet” som man verkar eftersträva på Utbildningsinfo. Här problematiserar man öppet och tydligt att olika utbildningar och yrken ses som typiska för kvinnor respektive män, och man uppmanar till att bryta traditionella könsmonster. Det är intressant att jämföra de båda sätten att närma sig det könssegregerade utbildningsväsendet och den lika könssegregerade arbetsmarknaden i Sverige.

Portalen för skolverkets jämställdhetsprojekt innehåller därutöver åtskilliga exempel, upplysningar om och vidare länkar till olika aspekter av jämställdhet i

skolan. På Utbildningsinfo har jag dock inte hittat några ytterligare länkar till skolverkets jämställdhetsprojekt.

”Vad tycker arbetsgivarna?”

Från startsidan för gymnasieskolan på Utbildningsinfo finns en intern länk till en sida, där tre arbetsgivare, en kvinna och två män redovisar vad de ser som viktigt, när de ska anställa en ny person. Under rubriken ”Folkvett är viktigare än betyg” redovisar en platschef (man) på en transportfirma de egenskaper han anser viktigast för att anställa en chaufför. ”Medkänsla är viktigast” för en enhetschef inom äldreården (kvinna), när hon skall rekrytera undersköterskor. En rekryterare på ett storföretag (man) som tillverkar tunnplåt har över sin redogörelse fått rubriken ”Ömsesidigt intresse betyder mest”. Här finns alltså representanter för två traditionellt mansdominerade och en traditionellt kvinnodominerad arbetsplats. Gissningsvis har portalen Utbildningsinfo:s ansvariga tänkt på detta vid urvalet av arbetsgivare.

De tre redogörelserna är med något undantag – *slips of the tongue?* - strikt könsneutralt utformade. Det märks dels på att könsbeteckningar anges ytterst sparsamt – språkbruket är ”personer”, ”anställda” eller med yrkesbeteckningar, dels också på att man nämner båda könen. Platschefen på transportföretaget är den som oftast anger kön: ”Men kommer det en *kille eller tjej* som verkar jättebra på att ta folk men saknar full behörighet, så anställer jag hellre *honom eller henne*”, ”jag tycker alltid att det är intressantare att se hur *han* betar sig, och slutligen: ...”de vitsord som avgör ifall vi vill anställa *honom eller henne*”.

Enhetschefen inom äldreården nämner i sin redogörelse aldrig kön vare sig som substantiv eller pronomen. Rekryteraren på tunnplåtsföretaget anger kön i ett sammanhang: ”Det viktigaste är att *den anställde* är intresserad av oss och att vi är intresserade av *honom eller henne*”. (Kursiveringarna i citaten är mina). Riktigt tycks dock inte den avsedda könsneutraliteten ha slagit igenom. Chauffören betecknas på ett ställe bara som han, och adjektivet ”den anställde” är manligt böjt. Om man ska vara litet petig, nämns faktiskt dessutom alltid pojken/mannen framför flickan/kvinnan i citaten oavsett om det rör sig om substantiv eller pronomina.

Man kan också fundera över beskrivningarna av de olika yrkena. Samtliga framhåller förmåga till kontakter och bra kommunikation med andra människor som viktiga egenskaper. För den som vill bli undersköterska beskrivs medkänsla som den viktigaste egenskapen. Men man kan tycka att det också hade varit på sin plats att tala om att undersköterskeyrket är både fysiskt och psykiskt tungt, kanske till och med ibland tyngre än de båda yrkena med traditionellt ”manlig” yrkesidentitet.

Länkar från Utbildningsinfo. Sök skola och utbildning

Det ingår inte i mitt uppdrag att ta del av eller granska de länkar som för vidare ut i skol- och utbildnings-Sverige från Utbildningsinfo. Men de centrala sökmotorerna på Utbildningsinfo är de som under respektive tre utbildningsnivåer – grundskola, gymnasieskola och utbildning för vuxna - leder direkt till information om skolor, utbildningar och kurser. Där får man för respektive skola, utbildningsanstalt och kurs på en startsida – ett så kallat informationsblad - grundläggande upplysningar med innehållsbeskrivningar och målsättningar. Jag kommer därför att här kort presentera sökmotorernas uppbyggnad. Därefter kommer jag att göra en begränsad sökning med inriktning på jämställdhet på de tre olika utbildningsnivåerna.

På samtliga sökmotorer kan man söka under rubrikerna ”län”, ”kommun” och ”fritext”. För grundskolan kan man söka på skolform och man kan också söka på ”profil”. För gymnasieskolan kan man i stället för profil söka på 27 ”intresseområden”. Sidan ”Utbildning för vuxna” har 21 ”intresseområden” att söka på. Dessutom finns rubriken ”inriktning” med ca 175 alternativ att välja mellan. Ett av dessa är ”Genusperspektiv”.

Jag har på de olika sidorna sökt på orden jämställd, flick-, pojk-, tjej, kill(e) kvinn(a), kön, genus, queer, femin(ism, istisk). Att söka på ”man” eller ”män” visar sig svårt; dels på grund av det vanligt förekommande pronomenet man, dels på grund av att ”män” ofta är en del av andra ord, vanligast ”människa”.

Grundskolor

En sökning från grundskolans startsida ger fyra träffar på ”jämställd”. Sökordet ”flick(a) leder till två skolor; en av dem finns också med på sökordet ”jämställd” på samma ort. Det anges att man har ”Jämställdhet”, ”På lika villkor – pojkar/flickor” som profil eller som speciell pedagogik. Skolan kan också vara jämställdhetsmärkt. Sökordet ”poj(k)e” ger ingen träff. Det gör inte heller ”kön” eller ”genus”.

Gymnasieskolor

För gymnasieskolorna ger sökordet ”flick-” nio träffar. Sökordet ”tjej” ger en träff. Samtliga träffar gäller teknikprogram och samtliga är individuella i sin utformning. Sju av dem syftar till att få flickor att söka programmen med formuleringar som: ”Inriktningen syftar också till att fånga upp tjejers intresse för teknik.” ”Ett mål med programinriktningen är också att intressera fler flickor för teknik.” I en formulering anges att man förändrat en utbildning så att ”innehållet appellerar i högre grad till flickor”. I en annan beskrivning heter det att man gjort en konstruktion av programinnehållet som innebär att ”eleverna

successivt kan välja svårighetsgrad” i kurserna. Förhoppningen är då att ”fler flickor skall våga söka sig åt det naturvetenskapliga hållet”. Det sista exemplet tycks bygga på en föreställning om att flickor skulle ha lägre förmåga än pojkar till studier inom teknikprogrammet.

I de tre övriga formuleringarna nämns både flickor och pojkar – man vill ”ha bra balans mellan antalet sökande flickor och pojkar”, man vill ge ”en modern utbildning som attraherar både flickor och pojkar” och ”utbildningen syftar till att ...ge flickor och pojkar grundläggande kunskaper”.

En sökning på ordet ”kön” ger för gymnasieskolor 150 träffar, samtliga inom barn- och fritidsprogrammet. Ett antal stickprov visar att det också är samma formulering som återfinns på samtliga skolors hemsidor:

”på barn- och fritidsprogrammet får du lära dig mer om vilken betydelse kön, samhällsförändringar och trender har för barns, ungdomars och vuxnas utbildning.”

En sökning på gymnasieskolornas informationsblad ger inga träffar på ”jämställd”. Sökordet ”genus” ger två träffar. En skola vill få ”bättre genusfördelning av sökande till tekniska utbildningar genom fler alternativ”. I en ledarskapsutbildning anges att ”genusperspektivet ska finnas med som en viktig del i inriktningen”. Sökordet ”Kvinn”, slutligen, ger två träffar, båda på utbildningar med beteendevetenskaplig inriktning.

Gymnasieutbildningarna hänvisar i sina informationsblad något oftare till faktorer som har med jämställdhet att göra än grundskolorna. Några upplyser om att jämställdhetsfrågor tas upp i utbildningens innehåll. Andra markerar att man eftersträvar jämställdhet och lika villkor för flickor och pojkar. Slutligen finns några som på olika sätt vill få flickor att välja utbildningar som traditionellt domineras av pojkar. Det rör sig i samtliga fall om utbildningar med teknisk inriktning. På motsvarande sätt söker en utbildning få in fler pojkar. Det rör sig om ett omvårdnadsprogram. Man vill rekrytera pojkar till utbildningarna av brandmän, ambulans- och räddningspersonal, yrken som väl dock kan betecknas som traditionellt manliga.

Utbildningar för vuxna

Med 810 träffar ger sökordet ”Genus” störst antal nedslag vid en sökning från startsidan ”Utbildningar för vuxna”. Begreppet finns med inom en lång rad utbildningar inom, som det verkar, dels de flesta akademiska ämnesområden, dels inom andra utbildningar som folkhögskolor och yrkesutbildningar. Ofta ingår ordet ”Genus” i själva beteckningen på kurserna. Cirka 80 kursnamn börjar med ”genus”, andra redovisar att genusaspekter finns med. Exempel på kursnamn är ”Genus och arkitektur”, ”Didaktik: Jämställdhet och genusmedvetenhet i förskolans och skolans tidigare år”, ”Entreprenörskap och

genus”, ”Från feministisk teori till genusteori”, ”Fysik och genus” och ”Teknik och genus”. Det engelska ”gender” finns också med. En sökning på ”kön” ger 314 träffar, ”kvinn(a)” 223. ”Femin(ism)” ger 144 träffar, ”jämställd” finns med i 123 informationsblad, ”queer” i 45, ”maskulin” i 27. ”Flick(a) respektive ”poj(k)e” finns i bara 17 vardera, förmodligen på samma sidor. Naturligtvis finns ibland flera begrepp med i samma utbildningsnamn och presentationer.

Skolor och utbildningar kanske inte finner anledning att på de korta informationsbladen redogöra för det jämställdhets- och mångfaldsarbete som åligger dem alla. Men några väljer att ändå göra det. Intressant är också, att det är på gymnasieskolornas teknikinriktningar det finns exempel på att man försöker gå emot så kallade traditionella val genom att värva flickor. Det exempel på försök att värva pojkar som finns inom ett omvårdnadsprogram gäller ju egentligen inte att bryta med så kallade traditionella val (utbildningar till brandman, räddnings- och ambulanspersonal).

Det kan här vara på sin plats att erinra om att historiskt sett, faktiskt så långt man kan komma bakåt i den svenska historien, har kvinnor när det har behövts, till exempel under krigen, tagit över männens arbeten. Men det motsvarande har inte gällt för männen. De har inte tagit över kvinnornas arbeten. För en man kunde det långt fram i tiden vara närmast tabubelagt att stå för kvinnliga arbeten som att mjölka kor, kärna smör, laga mat eller ta hand om barn. Gjorde de sådant kunde de riskera att framstå som ”omanliga”. Idag görs ansträngningar att få fler flickor/kvinnor att välja traditionellt ”manliga” yrken. När motsvarande ansträngningar ifråga om pojkar/män verkar fåtaliga, måste man fråga sig om inte det historiska mönster lever kvar, som innebär att kvinnor överskrider eller förväntas överskrida gränserna till mäns samhällsområden men inte män till kvinnors.⁴¹

Genomslaget för genusområdet i utbildningar på högre nivå framstår jämfört med grundskola och gymnasium som starkt och tycks också omfatta de flesta inriktningar. Det finns alltså från såväl utbildningsanstalter som studerande ett intresse att få kunskap om och problematisera kön ur flera samhällsrelaterade perspektiv. Men de nedslag inom området som man får ger knappast uttryck för ”könsneutralitet” i den gängse bemärkelse som beskrivits ovan. Snarare präglas de dels av en strävan att påverka, dels sakligt belysa jämställdhets- och genusproblematik.

⁴¹ Se om detta Ohlander, Ann-Sofie & Strömberg, Ulla-Britt (2008), *Tusen svenska kvinnoår. Svensk kvinnohistoria från vikingatid till nutid*. 3:e (omarb och utök) uppl. Stockholm, Norstedts akademiska förlag, kap. ”Kvinnan som historiens huvudperson”, s.142-148.

Utbildningsinfo: Sidan för studie och yrkesvägledare

Granskningen har så långt gällt den huvuddel av portalen Utbildningsinfo som är avsedd för dem som söker utbildningar. Den del som är avsedd för studie- och yrkesvägledare har som nämnts en annorlunda uppläggning. Dels ger den information av värde för vägledare, dels medger och uppmuntrar den till informationsutbyte mellan användarna.

I min granskning av vägledardelen av Utbildningsinfo blir huvudfrågan om och i så fall hur man tar upp och diskuterar jämställdhet. En sökning på jämställ(dhet) och angränsande begrepp som kön och genus ger relativt få resultat. På startsidan finns en hänvisning till en intervju med professor Lisbeth Lundahl vid Umeå universitet. Intervjun gäller en nyutkommen bok om karriärval och vägledning. Hon säger där bland annat, att ”studien visar på tydliga klass- och könsskillnader i vägar och val”. Det kan gälla till exempel val av gymnasieprogram, benägenhet att söka vägledning, och det stöd man får från omgivningen.

På startsidan finns också en notis om ”Elevens studie- och yrkesval”. Den leder till omfattande information om studie- och yrkesvägledning med underrubriker som ”Hitta vidare”, ”Reportage”, ”Kvalitet i SYV”. Under varje rubrik finns underavdelningar. Där kan man finna redovisningar från ett projekt om studie- och yrkesvägledning som myndigheten för skolutveckling bedrev 2007-2008. En snabbgenomgång av materialet ger inga indikationer på att jämställdhetsfrågor har tagits upp i någon nämnvärd omfattning. Det samma gäller den nationella konferens om kvalitet i studie- och yrkesvägledning som anordnades 2009 med en uppföljare 2010.

På vägledardelens startside finns i vänstermarginalen som nämnts ovan en rad ingångar. En genomgång av dessa och deras underrubriker ger några träffar. ”Medlemssidor”, ”Fakta”, ”Kalendarium” och ”Metodbank” med underavdelningar ger inga träffar. Under ”Bibliografi” lägger vägledarna själva in uppgifter om litteratur som de vill rekommendera. Bland sökalternativen finns ”Genus, etnicitet och klass”. En sökning på ”genus” och på ”jämställ(dhet)” resulterar i två träffar. Det ena gäller en rapport från 2005 med titeln ”Jämställt vägval – studie och yrkesvägledning med genusperspektiv”, författad av frilansjournalisten Roland Cox i samband med ett jämställdhetsprojekt i Gävleborgs län.⁴² Det andra anges under titeln ”Arbetsliv” också ta upp genusfrågor.

⁴² Cox, Roland (2005). *Jämställt vägval. Studie- och yrkesvägledning med genusperspektiv*. Gävle: Länsarbetsnämnden i Gävleborgs län

På ingången ”Forskning” upplyser en notis under ”Aktuell forskning” om att ”Kön och plats styr fortfarande elevers gymnasieval”. Där citeras forskaren Anna Sandell, som lägger ett genusperspektiv på elevers gymnasieval: ”Vi vill gärna tro att det har hänt en hel del på genusfronten”, säger Anna Sandell, ”men tyvärr är verkligheten en annan”. Hennes studie av elevers val till gymnasiet visar att genusordningen i allra högsta grad kvarstår.

I notisen finns också en hänvisning till Sandells avhandling.⁴³ Eftersom den har aktualitet i detta sammanhang tar jag i korthet upp dess innehåll. Resultatet av en intervjustudie som ingår i avhandlingen blir att både flickor och pojkar ”distanserar sig själva retoriskt från vad som traditionellt anses vara kvinnligt”. Flickorna har strategin att välja gymnasieutbildningar som är ”könsneutralt märkta”. De vill använda utbildningen till att bryta könsmonster. Pojkar däremot försöker ”undvika avvikelse från den hegemoniska maskuliniteten”. Omgivningen uppmanar flickor att ha ett bredare perspektiv utbildning och yrken, medan pojkar i stället uppmanas att ha ”ett smalare perspektiv”.⁴⁴

Liknande resultat redovisas i ett arbete som diskuteras på ingången ”Forum”, avdelningen ”Vägledningsarbete”. Det har titeln ”Ungdomars föreställningar om arbetets genus” och är skrivet av Lidia Rodriguez Dobke och Tina Johansson. Undersökningen visar, att de intervjuade ungdomarnas ”starka föreställningar om genusordningen” begränsar deras drömmar om framtiden. Detta aktualiserar enligt Dobke och Johansson ett genusperspektiv i vägledningen. ”Om studie- och yrkesvägledning handlar om vidgade perspektiv, ökad insikt, medvetenhet och beredskap, borde det i varje vägledningsprocess finnas ett genusperspektiv.”⁴⁵

Under ingången ”Forum” finns också en avdelning ”För studerande”. I ett av inläggen där ber en student om idéer när hon skall genomföra ”tre lektioner med

⁴³ Sandell, Anna, *Utbildningssegregation och självsortering. Om gymnasieval, genus och lokala praktiker*. Diss. Lund. Lunds universitet, 2007.

Abstrakt. <http://fou.skolporten.com/art.aspx?id=a0A200000001Doa&typ=art>

⁴⁴ Sandell 2007. Citerat från avhandlingens abstrakt.

⁴⁵ Rodriguez Dobke, Lidia & Johansson, Tina, *Ungdomars föreställningar om arbetets genus*. Malmö högskola, Lärarutbildningen 2003. Citerat från uppsatsens abstrakt:

<http://dspace.mah.se:8080/handle/2043/1175>

Ytterligare en undersökning som nämns på sidan ”Aktuell forskning” har viss relevans i sammanhanget: Lena Lidström (2009), *En resa med osäkra mål. Unga vuxnas övergångar från skola till arbete i ett biografiskt perspektiv*. Diss. Umeå. Avhandlingen bygger på intervjuer med 52 arbetslösa unga vuxna, hälften kvinnor, hälften män, i sin tur fördelade på ”glesbygd”, en ”socialt utsatt förort” och en ”väl-situerad bostadsförort”. En del av undersökningen har ett könsperspektiv. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-25574>, särsk s 115-118.

syoinriktning” i årskurserna 6 och 7. Hon får ett svar med rådet att ”ta t ex ett pass och se vilka förutfattade meningar de har om vissa yrken ur perspektiv manligt/kvinnligt. Varför har de den bild de har? Vad beror det på?

Sen kan du följa upp det med att ta reda på hur det ser ut inom vissa yrken, av de som eleverna pratade om på första passet, på den ort du gör praktik”. Studenten tackar för rådet och skriver avslutningsvis att det gick ”jättebra”.

Granskningen av vägledardelen av Utbildningsinfo ger vid handen att det finns visst material om jämställdhet, men att jämställdhetsfrågor ges litet utrymme. Det som finns är i huvudsak betingat av det intresse vägledarna själva visar för frågan. De notiser och uppgifter som finns pekar dock mot att sådana perspektiv bör vara väsentliga inslag i vägledarnas arbete.

Allmänna uppgifter på vägledardelen av Utbildningsinfo specificeras sällan på kön. Det kan tyda på samma faktiska strävan till språklig könsneutralitet som kännetecknar huvuddelen av portalen.

Könsneutral och jämställd? Diskussion och slutsatser

Granskningen av skolverkets informationsportal Utbildningsinfo visar att den i allt övervägande utsträckning har en utformning som överensstämmer med de kriterier för könsneutralt språk som är rådande i Sverige. Ord och beteckningar som anger kön undviks och ersätts med uttryck som ”personer”, pluralformen ”de”, neutralt ”man”, passivkonstruktioner och omskrivningar. Av illustrationerna framgår naturligtvis kön. Men också där tycks en strävan efter könsneutralitet finnas. Det kan till och med ibland vara svårt att avgöra, om det är en flicka eller pojke det rör sig om, även om man via datorns pekare får fram en text till bilden. Portalens personexempel har med nödvändighet ett kön. Men i de exempel som ges inom portalen reflekterar inte de intervjuade över att de är flickor/kvinnor och pojkar/män eller hänvisar till jämställdhetsfrågor. Representativitet när det gäller kön tycks eftersträvas i så måtto att det är en ungefärlig jämvikt mellan könen i personexempel och bilder.

Men det finns ett undantag från den allmänt ”könsneutrala” bilden. Det gäller en notis på startsidan med rubriken ”Våga välja otraditionellt”. Den leder vidare till portalen för det jämställdhetsprojekt skolverket på regeringens uppdrag arbetar med. I fyra filmer möter man där två kvinnor och två män som berättar om utbildnings- och yrkesval som överskrider gängse mönster. Här problematiseras kön såväl i texten som i filmerna. På jämställdhetsprojektets hemsida tematiseras kön och jämställdhet i skola och undervisning i en rad avseenden. Från portalen Utbildningsinfo finns inga ytterligare hänvisningar dit.

Utbildningsinfo:s avdelning för studie- och yrkesvägledare har en annan uppläggnings än portalens huvuddel. Här finns dels central information, dels kan

användarna gå in och både lämna och hämta upplysningar via en rad ingångar. Den centrala informationen, den som utgår från portalen, innehåller så gott som ingenting om jämställdhet i skolan. Det tycks också där liksom i portalens huvuddel finnas en strävan till ett könsneutralt språk. I de externa bidragen till avdelningen finns några upplysningar om jämställdhet. Ett par forskningsprojekt nämns där och det finns också hänvisningar till litteratur om jämställdhet om skolan och dess betydelse i vägledningen. Det finns också något exempel på utbyte mellan användarna om hur man bäst skall arbeta med genusperspektiv i undervisningen.

Det kan vara begripligt att man eftersträvar en könsneutral hållning på Utbildningsinfo. Men är det lika begripligt att man på avdelningen för vägledare inte problematiserar och diskuterar jämställdhet i skola och utbildning? Studie- och yrkesvägledare borde ju rimligtvis i sin rådgivnings- och upplysningsverksamhet här ha centrala funktioner att fylla. Det finns ju också ett omfattande regelverk att följa i dels den allmänna lagstiftningen om jämställdhet och diskriminering dels i de bestämmelser som finns för skolan i skollag, läroplaner och kursplaner. Regeringens oro för den bristande jämställdheten i skola och utbildning och dess negativa konsekvenser för det svenska samhället har ju dessutom lett till ett särskilt uppdrag till skolverket. Det framstår också mot den bakgrunden som en brist, att frågor om jämställdhet och könsdiskriminering i skolan inte tas upp på Utbildningsinfo:s avdelning för studie- och yrkesvägledare.

När det gäller Utbildningsinfo:s huvuddel, den som riktar sig till dem som söker utbildningar måste man också ställa frågan om huruvida ett könsneutralt språk och förhållningssätt alltid och i alla sammanhang främjar jämställdhet? Jag har ju refererat till ett par forskare som har visat på motsatsen. Bakom en könsneutral språklig fasad kan gamla stereotypa könsmonster, verkar det, ostört leva kvar. Det kan också vara så att könsneutralitet är ett bra medel i ett sammanhang men inte i ett annat. Ett historiskt exempel där könsneutralt språk har främjat jämställdhet är en ändring i den svenska grundlagen år 1949. I fråga om tillträde till vissa högre statliga tjänster bytte man där den sedan 1809 gällande formuleringen ”svenska män” till ”svenska medborgare”. Detta befäste självfallet kvinnors rättigheter. Tanken bakom rekommendationer att använda ett könsneutralt språk tycks ofta hänga samman med att tidigare formuleringar formellt eller reellt utestängt kvinnor. Men hur förhåller det sig då i det avseenden med Utbildningsinfo? Främjar det könsneutrala hållningen där jämställdhet för flickor som pojkar?

En grundtanke i Utbildningsinfo är individperspektivet. Det är den väljande individen, flicka eller pojke, kvinna eller man, som utifrån sina egna intressen och opåverkad av yttre omständigheter skall ha möjlighet att fritt välja sin

utbildning och sitt yrke. Inflytande från lärare, föräldrar, skolors reklamkampanjer, näringsliv, omgivning skall inte spela någon roll. Detta kan låta bra. Men när, som regeringen påpekar, traditionella könsmonster inte bryts utan befästs i skolorna, och när yrkesvalen är fortsatt traditionella på den ovanligt könssegregerade svenska arbetsmarknaden, kan man känna sig tveksam till hur ett sådant könsneutralt perspektiv fungerar. Att flickan/kvinnan och pojken/mannen väljer traditionellt från sina intresseområden och utan att få möjlighet att reflektera över alternativet att välja något som bryter könsmonstren, kan knappast ses som önskvärt vare sig för individ eller samhälle. Dessutom kan antagligen de invanda könsmonstren gälla i särskilt hög utsträckning för dem som kommer ur miljöer utan utbildningstradition, liksom för dem som har sitt ursprung i andra länder och kulturer än Sverige.

Ur det individperspektiv som Utbildningsinfo vill anlägga vore det enligt min bedömning bättre att, som i exemplet "Våga välja otraditionellt" visa på möjligheter varken flickor eller pojkar traditionellt sett verkar överväga. Kvinnorna och männen i de fyra exemplen från "Våga välja otraditionellt", som ju hämtats från skolverkets jämställdhetsprojekt, reflekterar över könsmonstren i samhället. Ett starkt intresse och en självständig hållning tycks ligga bakom deras otraditionella val. De framstår därmed som "rollmodeller". Att anlägga ett sådant existentialistiskt perspektiv, visa på någon att identifiera sig med, någon som tänker och gör något "annorlunda" framstår som en bra metod att aktualisera icke-traditionella möjligheter och val.

De personexempel som finns på Utbildningsinfo:s egna sidor ger också delvis otraditionella bilder. Men eftersom frågor om kön och jämställdhet i skolan aldrig nämns eller problematiseras av de intervjuade personerna själva, ger de knappast upphov till reflektion. Till detta kan möjligen bidra att portalens uppläggning verkar vara mera inriktad på beslutsprocesser än på valmöjligheter. Man måste också fråga sig var gränsen går mellan att påverka någon, och att upplysa om och skapa medvetenhet om problem och möjligheter. Definieras upplysningar om centrala samhälleliga förhållanden som påverkan finns det en risk att man hamnar i en strutsmentalitet, där vital information för den som söker utbildning utesluts.

Kort sammanfattning

Skolverkets informationsportal Utbildningsinfo.se har en ambitiös och väl genomarbetad struktur. Målet är att göra det möjligt att söka information om alla slag av offentliga svenska utbildningar som går att kvalitetssäkra. Den innehåller också annan information som exempel på utbildnings- och yrkesval, en checklista för att underlätta sökandet och en övning som skall ge val- och

beslutsstöd. Portalen är lätt att orientera sig i och präglas av ett klart och enkelt språk.

På portalen eftersträvas neutralitet i förhållande till intressen utanför den utbildningssökande användaren. Den präglas också nästan genomgående av könsneutralitet i språk och utformning. Detta innebär också att på något undantag när upplysningar om könsmönster och bristande jämställdhet i skola och utbildning lämnas därhän. Tillsammans med det konsekventa individperspektiv som tillämpas, medför detta en risk för att portalen medverkar till att invanda och traditionella könsmönster i utbildnings- och yrkesval består. I stället för att förändra mönstren riskerar denna strategi på så sätt att bidra till att vidmakthålla könssegregeringen både i svensk skola och på svensk arbetsmarknad. Risken för detta understryks av att inte heller den del av portalen, som är avsedd för studie- och yrkesvägledare tar upp frågor om jämställdhet, eller diskuterar vikten av att bryta upp flickors/kvinnors och pojkar/mäns traditionella könsbundna tänkesätt och val.

Trots stora förtjänster motsvarar enligt min bedömning IT-portalens Utbildningsinfo.se därmed inte i sin nuvarande utformning kraven på ett vägledningsverktyg som skall främja jämställdheten i den svenska skolan och samhället. Enligt min mening visar granskningen helt enkelt att ett könsneutralt vägledningsverktyg inte befördrar jämställdhet.